КНИГИ — СПОГАДИ, РОЗДУМИ, ПАМ'ЯТЬ — НАДБАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ МЕДИКІВ

Думати, що твої писання
можуть змінити життя на краще, зрозуміло, наївно,
але й писати без віри в це – теж неможливо.
Костянтин Паустовський

Ісаак Трахтенберг
доктор мед. наук,
професор,
член-кореспондент
НАН України,
академік НАМН України,
зав. відділу
Інституту медицини праці
НАМН України,
м. Київ

Цей нарис — продовження попередніх публіцистичних статей, заміток, есе, які присвячені книгам медиків і про медиків — дослідників і практичних лікарів. Перш за все, я хотів би відзначити, що основною передумовою до його написання стало бажання поділитися з небайдужим читачем спогадаами про моїх київських колег, про їхні спостереженнями та враженнями, пов'язані з подіями та перипетіями минулих років, а також про реалії на зламі століть. З видань цих авторів Ваш покірний слуга хотів отримати відповіді на питання, що відбувалося в минулі роки й на початку нового, XXI-го, століття, що позначилося на всіх, хто переживає нинішні перетворення, непередбачені події, в тому числі драматичні для країни, що продовжує всіх хвилювати в тривожних роздумах про реалії нинішні й у більш віддаленому майбутньому. Але головне питання — що турбує наше суспільство? Куди крокуємо — камо грядеши?

Не так давно київським видавництвом "Горобець" була видана книга "Маленькі розповіді про великих вчених". У ній, крім нарисів про трьох наших видатних сучасників – ***Миколу Амосова, Сергія Лебедєва, Віктора Глушкова*** —опубліковані також спогади колег і друзів про них. Поміщена там і моя стаття про Миколу Михайловича Амосова – визначного вченого-кардіохірурга і біокібернетика, самобутнього письменника. До нарису "Слово о неповторимом Человеке и мудром Друге" було подано як епіграф вислів ***Веніаміна Каверіна***, сенс якого дуже примітний: "*Бывают люди в искусстве и науке, которые действуют, заботясь о том, чтобы их талант послужил им на пользу... Но есть и другие – думающие о том, чтобы их действия приносили пользу делу, которому отдают свою жизнь...*". Сказане — одна з прикмет мемуаристики українських учених-медиків.

Тут доречно згадати справедливе твердження ***Володимира Вернадського***, сенс якого полягає в тому, що теперішнє є закономірним проявом минулого, як би далеко воно від нас не було. І згадати давню пораду мудрого ***Конфуція***, який закликав вивчати минуле, щоб "передбачити майбутнє". Ці два висловлювання, одне – з недавніх часів, інше – з далеких, я згадав, коли писав цей нарис про книги моїх колег, в яких вони наполегливо закликали всіх нас поміркувати над проблемами, які й сьогодні продовжують нас хвилювати. І спробувати в цих роздумах знайти відповідь на нинішнє гостре питання, від якого всім нам ніяк не можна відмовитися і про який вже згадувалось вище, куди ж ми йдемо?

Мушу зізнатися, що в пошуках відповіді на це тривожне питання (часто й не без емоцій, особливо в останні десятиліття) не раз ділився думками з друзями та колегами. Серед них, із числа тих, кого уже немає між нами, назву ***Володимира Фролькіса, Платона Костюка, Миколу Амосова***, пам'яттю яких трепетно дорожу.

М. М. ВОЛКОВИЧ
ДЕРЖМЕДВИДАВ УРСР
ЗАМЕЧАТЕЛЬНЫЕ РУССКИЕ ВРАЧИ
Н. Д. СТРАЖЕСКО, М. М. ГУБЕРГРИЦ, Ф. А. УДИНЦОВ
ПРОФЕССОР
В. П. ОБРАЗЦОВ
Ю. Н. КВИТНИЦКИЙ-РЫЖОВ
П. П. ПЕРЕМЕЖКО
Н. И. КУЛЬЧИЦКИЙ
П. А. КЛАНЦА
Г. С. СОБЧУК
Н. И. ПИРОГОВ
ВИДАТНІ ВІТЧИЗНЯНІ ВЧЕНІ-МЕДИКИ
М. І. ПУТІЛІН
Г. В. ФОЛЬБОРТ
Данило Кирилович
ЗАБОЛОТНИЙ
Академик Даниил Кириллович Заболотный — выдающийся советский ученый — микробиолог и эпидемиолог.
Д. К. Заболотный около полувека отдал изучению и разработке мер борьбы с эпидемиями заразных болезней человека. Его неутомимая деятельность на этом поприще была преисполнена героизма и неизменно направлена на познание законов возникновения, развития и угасания эпидемий и борьбу с ними. Результаты теоретических исследований Д. К. Заболотного в области этой глобальной проблемы и пы организации борьбы с эпидемиями легли основу советской системы здравоохране-
І.М. Благовещенська, В.М. Єльський
Н. Сиротинин
АКАДЕМИК
А.А. БОГОМОЛЕЦ
ВИДАТНІ ВІТЧИЗНЯНІ ВЧЕНІ-МЕДИКИ
К. І. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, В. В. БОБІЦ, М. Н. БУРИХ
В. П. ВОРОБЙОВ
ЖИТТЯ ПРОФЕСОРА – ЯК СПАЛАХ ЗІРКИ
ВИДАТНІ ВІТЧИЗНЯНІ ВЧЕНІ-МЕДИКИ
К. І. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Л. В. ЧЕРНИШЕНКО
М. С. СПІРОВ
В.М. Коваленко
О.Г. Камінський
Академік М.Д. Стражеско
ВИДАТНІ ВІТЧИЗНЯНІ ВЧЕНІ-МЕДИКИ
М. Б. МАНЬКІВСЬКИЙ, Н. В. ПЕНЬОК
Б. М. МАНЬКІВСЬКИЙ
Академик АМН СССР
Александр Иванович Арутюнов
Страницы жизни
Воспоминания судебного медика
Покиков

Чи потрібно нагадувати, що саме цим трьом – нашим блискучим сучасникам – багато в чому завдячує Україна високим визнанням в XX столітті вкладу її вчених-медиків у світову науку, зокрема в області геронтології, вікової фізіології, нейрофізіології, кардіохірургії, біокібернетики. Кредо цих учених — пошук наукової істини.

Восени 2013 року, виступаючи з доповіддю на V Національному конгресі з біоетики, я посилався на Миколу Михайловича Амосова, який в одній зі своїх останніх книг «Голоса времен», яка витримала три видання в Україні та Росії, написав у висновку: "*Мое счастье со мной – оно в мышлении и поиске истины*". А ще раніше в своєму нарисі під назвою "Кредо" Микола Амосов висловився про щастя в тому сенсі, що воно залежить від того, чи зможуть люди знайти компроміс розуму та біології. Ось його слова: "*Хотелось бы жить в хорошем обществе, чтобы получить отдачу, если делаешь добро. Я бы выбрал социализм, но биология века его не допускает. Остаются только компромиссы и надежды на прогресс разума…*". Розвиваючи цю думку, Микола Михайлович у тому ж "Кредо" писав: "*Материальное – духовное. Пересиливает материальное. Однако по мере роста разумности общества, возрастает дискомфорт от сознания этого факта. Это вселяет надежду…*".

На Четвертих наукових читаннях у грудні минулого року, присвячених пам'яті Амосова, мною знову був наведений цитований вислів і я мусив висловити співчуття, що, на жаль, така надія мого старшого друга не виправдалась, хоча з того часу, коли вона була ним висловлена, пройшло вже більше чверті століття. Усі ми, на жаль, можемо з співчуттям свідчити, що розумність нашого суспільства й понині не дозріла до того, щоб у ньому взяла гору духовна домінанта. Більше того, дефіцит духовного, я думаю, ще більше посилився. Показовим в цьому сенсі є вислів іншого нашого співвітчизника, відомого кінорежисера і публіциста ***Петра Тодоровського***, авторитет якого в середовищі творчої інтелігенції великий: "*Нынешние времена очень противоречивые. С одной стороны, поистине бесценные обретения, от свободы передвижения до общей свободы, с другой, озверение, погоня за материальными благами, дефицит доброты и сочувствия, разобщенность общества, падение ценности человеческой жизни…*".

У своїх книгах "Мысли и сердце", "Преодоление старости", "Алгоритмы разума", "Мое мировоззрение", "Идеология для Украины", "Размышления" М.М. Амосов, говорячи про духовні стимули та розмірковуючи про те, чи може бути стимулом пошук істини, відзначив: "*…Кажется, я могу кое-что сказать об «истине», о «человеке», — как к этому подходить, об обществе, о вере, каким нужно воспитывать человека*". У зв'язку з останнім зауваженням доречно відмітити, що сьогодні виховну місію книг — роздумів, спогадів – не можна ігнорувати, а, навпаки, варто схвалювати і пропагувати. Це особливо виправдано, коли видання цих книг приурочено до ювілейних дат наших попередників і сучасників, життя і творчість яких були присвячені пошукам істини. Адже, як вірно зауважив прихильник таких пошуків ***Антуан де Сент-Екзюпері***, "*…істина людини це те, що робить її людиною*".

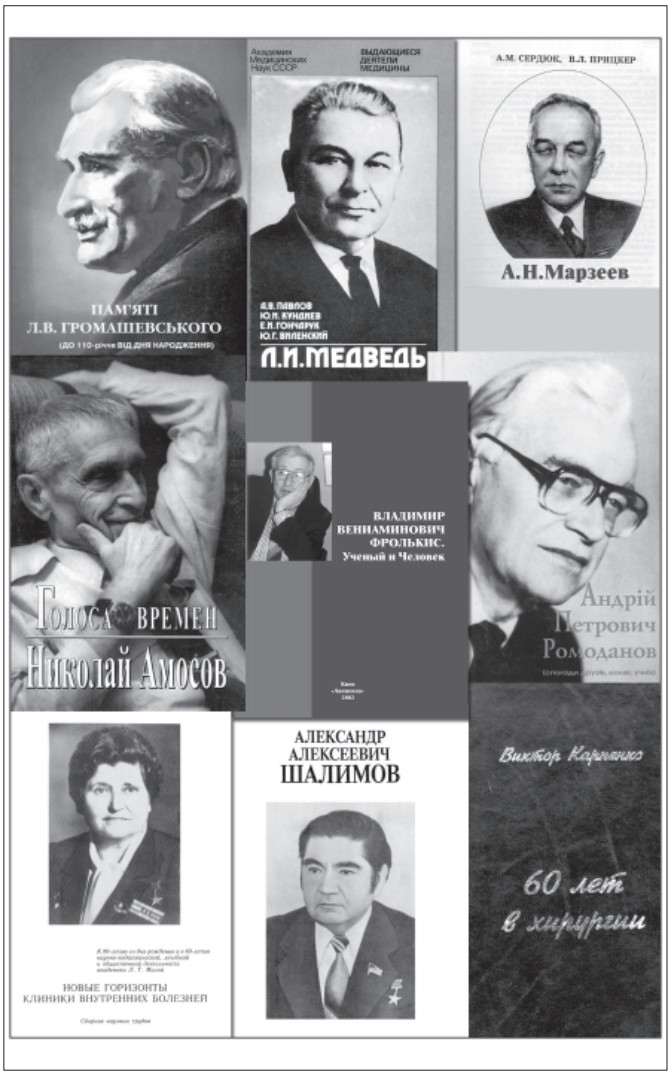

Особливо відмічу таку незвичайну обставину: перші десятиліття нинішнього XXI століття видалися дивовижно багатими на ювілейні дати — суспільні та персональні. Назву декілька з них, найбільш близьких мені й моїм колегам на загальному терені науки та медицини. Це, перш за все, 150-річчя першого президента Академії наук України ***Володимира Вернадського***; 90-а та 100-а річниці з дня заснування Академії і знаковий збіг вказаних дат з днем народження її президента ***Бориса Патона*** та 100-річчя з дня народження українських академіків і професорів-медиків ***Василя Комісаренка, Левка Медведя, Миколи Зазибіна, Дениса Калюжного, Олега Богомольця, Пилипа Сєркова, Миколи Зайка, Євгена Чайки, Анатолія Пелещука, Якова Фрумкіна, Єфрема Ліхтенштейна, Миколи Амосова, Олександра Шалімова***. На початку нового століття були відмічені ювілейні дати, які знаменують створення Академії медичних наук України і ряду її провідних інститутів, а також 165-річчя та 175-річчя Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, котрий видав до цих ювілейних дат ґрунтовні праці про видатних вихідців з його стін — і тих, що пішли з життя, і нинішніх. Серед них багато прихильників єднання професійної діяльності з літературною творчістю, учених-медиків і практичних лікарів, хто прагнув написання мемуарних і біографічних нотатків, нарисів, книг і це своє прагнення втілив в життя. Тут доречно нагадати, що до вчених-медиків особливо відносяться слова їх колеги ***Олександра Білібіна***: "*При врачевании должно использоваться не одно крыло (наука), а два крыла — наука и искусство. Для настоящего полета нужен взмах обоих крыльев. Без проникновения во внутренний мир больного человека, чему способствует искусство, врачевание неполноценно*".

Наведені нижче імена, які фігурують у книгах про українських медиків, кажуть самі за себе.

Це — ***М.М. Волькович, П.І. Перемежко, М.І. Пирогов, О.О. Богомолець, В.П. Образцов, М.Д. Стражеско, В.П. Філатов, Б.М. Маньковський, Г.В. Фольборт, М.С. Спіров*** — визнані корифеї вітчизняних наукових шкіл;

М.М. Амосов, Н.О. Пучківська, О.О. Шалімов, О.І. Коломійченко, МІ. Коломійченко, В.П. Комісаренко, О.І. Арутюнов, А.П. Ромоданов, Д.Ф. Чеботарьов, І.М. Матяшин, Л.Т. Мала, Б.Я. Резнік, О.Ф. Возіанов, М.Б. Маньковський, Ю.П. Зозуля — спадкоємці традицій визнаних своїх вчителів і самі керівники наукових колективів;

Р.Є. Кавецький, В.В. Фролькіс, П.Г. Костюк, В.Г. Пінчук, З.А. Бутенко, М.М. Зайко, С.В. Комісаренко, О.О. Мойбенко, В.І. Цимбалюк, М.Д. Тронько, Д.І. Заболотний, В.М. Коваленко, О.Г. Резніков, В.М. Запорожан, Ю.І. Губський — з плеяди наших сучасників-клініцистів, теоретиків, фізіологів і патофізіологів;

Л.В. Громашевський, О.М. Марзєєв, Л.І. Медведь, Д.М. Калюжни Ю.І. Кундієв, Є.Г. Гончарук, О.О. Грандо — видні представники профілактичної медицини, автори праць з гігієни, епідеміології, історії медицини.

А ще читач, ймовірно, звернув увагу на видання, присвячені медикам інших спеціальностей, а також на неординарні книги, широко відомі лікарській спільноті, в тому числі й художні.

Назву серед них імена ***Є.І. Ліхтенштейна, Ю.М. Щербака, Ю.О. Фурманова, Ю.Г. Віленського, Л.А. Пиріга, І.І. Сахарчука, Ф.О. Тишка, І.Є. Ліхтенштейн*** — усі зі славної когорти тих, хто поєднував свою професійну діяльність із захопленням літературною творчістю.

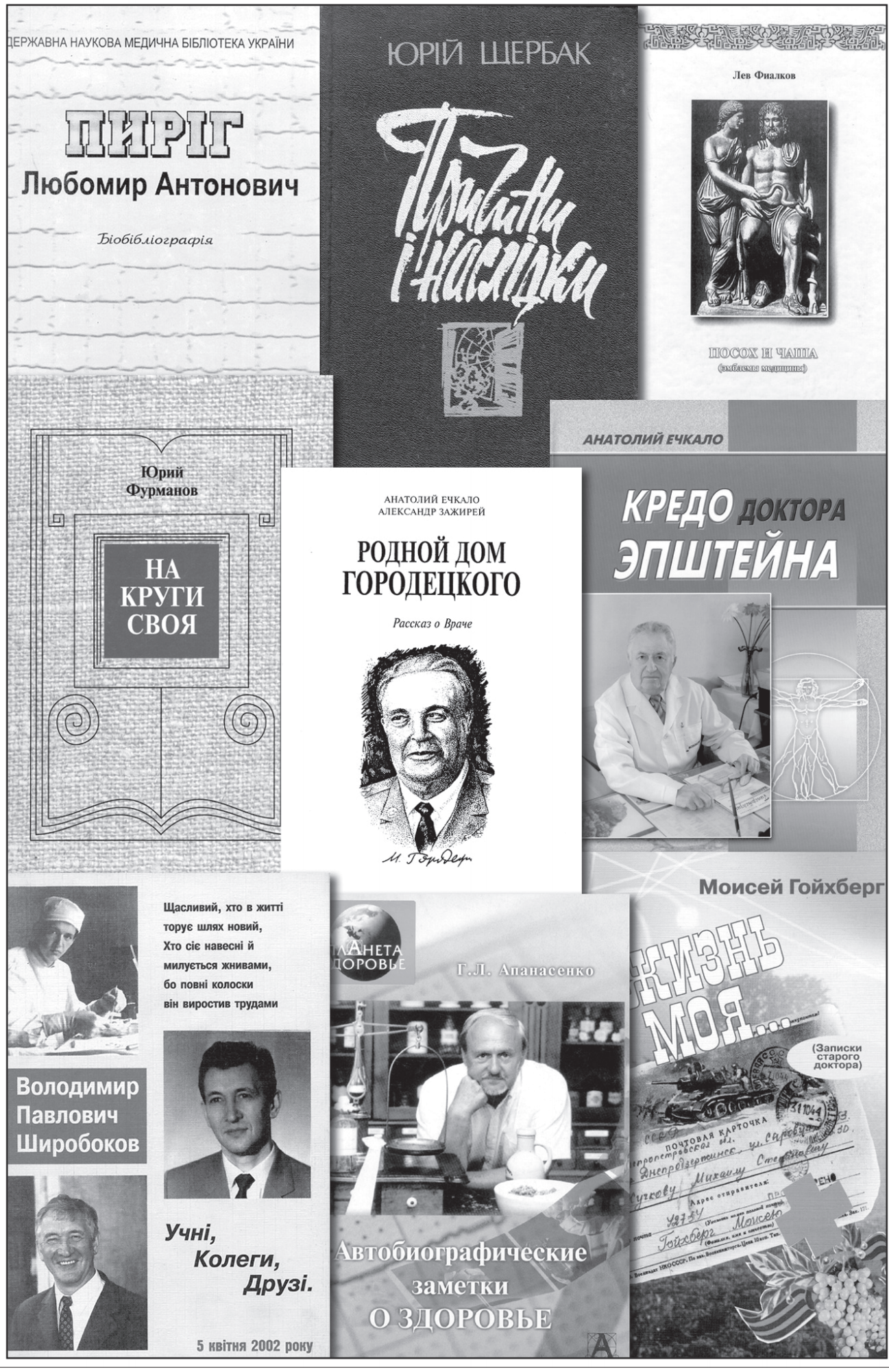
ДЕРЖАВНА НАУКОВА МЕДИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ПИРІГ
Любомир Антонович
Біобібліографія
ЮРІЙ ШЕРБАК
Лев Фиалков
ПОСОХ И ЧАША
(эмблема медицины)
АНАТОЛИЙ ЕЧКАЛО
КРЕДО ДОКТОРА ЭПШТЕЙНА
Моисей Гойхберг
Юрий Фурманов
НА КРУГИ СВОЯ
АНАТОЛИЙ ЕЧКАЛО
АЛЕКСАНДР ЗАЖИРЕЙ
РОДНОЙ ДОМ ГОРОДЕЦКОГО
Рассказ о Враче
Щасливий, хто в житті
торує шлях новий,
Хто сіє навесні й
милується жнивами,
бо повні колоски
він виростив трудами
Володимир Павлович Широбоков
Учні, Колеги, Друзі.
5 квітня 2002 року
ПЛАНЕТА ЗДОРОВЬЕ
Г.Л. Апанасенко
Автобиографические заметки О ЗДОРОВЬЕ
ЖИЗНЬ МОЯ...
(Записки старого доктора)

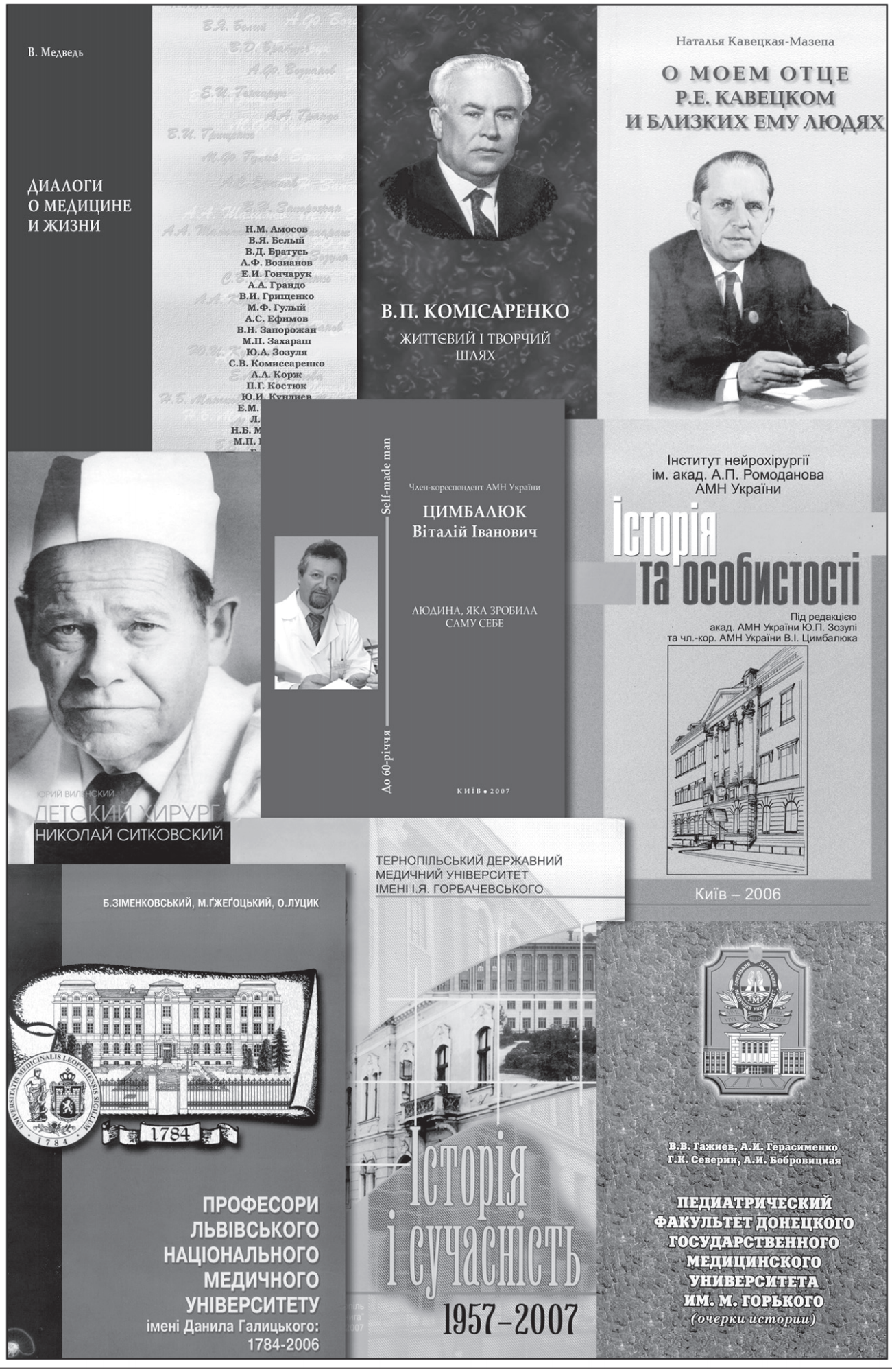
В. Медведь
ДИАЛОГИ О МЕДИЦИНЕ И ЖИЗНИ
Н.М. Амосов
В.Я. Белый
В.Д. Братусь
А.Ф. Возианов
Е.И. Гончарук
А.А. Грандо
В.И. Грищенко
М.Ф. Гулый
А.С. Ефимов
В.Н. Запорожан
М.П. Захараш
Ю.А. Зозуля
С.В. Комиссаренко
А.А. Корж
П.Г. Костюк
В.П. КОМІСАРЕНКО
ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ
Наталья Кавецкая-Мазепа
О МОЕМ ОТЦЕ Р.Е. КАВЕЦКОМ И БЛИЗКИХ ЕМУ ЛЮДЯХ
Self-made man
Член-кореспондент АМН України
ЦИМБАЛЮК Віталій Іванович
ЛЮДИНА, ЯКА ЗРОБИЛА САМУ СЕБЕ
До 60-річчя
КИЇВ • 2007
Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова АМН України
Історія та особистості
Під редакцією акад. АМН України Ю.П. Зозулі та чл.-кор. АМН України В.І. Цимбалюка
Київ – 2006
ЮРИЙ ВИЛЛИНСКИЙ
ДЕТСКИЙ ХИРУРГ
НИКОЛАЙ СИТКОВСКИЙ
Б.ЗІМЕНКОВСЬКИЙ, М.ҐЖЕҐОЦЬКИЙ, О.ЛУЦИК
1784
ПРОФЕСОРИ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені Данила Галицького: 1784-2006
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО
Історія і сучасність
1957–2007
В.В. Гажиев, А.И. Герасименко
Г.К. Северин, А.И. Бобровицкая
ПЕДИАТРИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ДОНЕЦКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. М. ГОРЬКОГО
(очерки истории)

А.Грандо
Путешествие в прошлое медицины
Ярослав Ганіткевич
УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ-ВЧЕНІ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ ТА ЇХНІ НАУКОВІ ШКОЛИ
150 лет КИЕВСКОМУ МЕДИЦИНСКОМУ ИНСТИТУТУ
К 75-летию со дня основания Института медицины труда АМН Украины
Академия медицинских наук Украины
Министерство здравоохранения Украины
Проблемная комиссия «Гигиена труда и профессиональная патология»
Гигиена труда
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ БІОХІМІЇ ім.О.В.ПАЛЛАДІНА 1925–2005
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені О.О.БОГОМОЛЬЦЯ
160 РОКІВ
НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТУ імені О.О.БОГОМОЛЬЦЯ
М.П.БОЙЧАК
ИСТОРИЯ КИЕВСКОГО ВОЕННОГО ГОСПИТАЛЯ
КИЕВСКИЙ ГОСПИТАЛЬ – УЧЕБНАЯ И НАУЧНАЯ БАЗА МЕДИЦИНСКОГО ФАКУЛЬТЕТА УНИВЕРСИТЕТА СВ. ВЛАДИМИРА И КИЕВСКОГО МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА
85 років
Дніпропетровська Державна Медична Академія
К 165-летию
Исаак Трахтенберг
Слово об alma mater
Н. М. Паранько, Т. А. Бажан, Э. А. Деркачев, В. А. Павлов
ОЧЕРКИ ИСТОРИИ ПОДГОТОВКИ ВРАЧЕЙ МЕДИКО-ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ И ВКЛАД УЧЁНЫХ В РАЗВИТИЕ ГИГИЕНЫ В УКРАИНЕ
GEGEIA

Переглядаючи фотографії мемуарних і біографічних книг, авторами яких є українські медики, читач, ймовірно, зверне увагу й на інші відомі імена. Серед них ***Ю.С. Сапожников*** — визнаний голова українських судових медиків; ***М.І. Зазибін*** – видатний морфолог; ***М.Л. Тараховський, І.С. Чекман, В.Й. Кресюн*** — фармакологи українських наукових шкіл; ***Д.Д. Зербіно*** — творчий патолог, автор неординарних монографій і атласів; ***Є.Т. Скляренко*** — патріарх української ортопедії і травматології, ветеран Великої Вітчизняної війни; ***М.І. Гойберх*** — київський уролог і ***К.М. Веремієнко*** — київський біохімік (обидва також учасники минулої війни); ***Л.І. Басс-Бугакова*** — донецький хірург; ***А.І. Гоженко*** — одеській патофізіолог; ***Л.М. Шафран*** — одеській гігієніст; ***П.Д. Фомін*** — київський учений-хірург; ***З.Г. Гужва*** — дніпропетровський санітарний лікар.

Багато гідних імен знайде читач і серед авторів таких книг, як "Настоящие врачи", "Врачебные династии", "Терапевтические школы", "Этюды о медицине". Це ж саме відноситься й до багатьох ювілейних видань наших дослідницьких інститутів і вузів, з яких, впевнений, читач зможе почерпнути багато повчального і цікавого про українських медиків, їхню лікарську, наукову та викладацьку діяльність. Наведу перелік лише деяких з таких видань. Це книги, присвячені ювілейним датам Національного медичного університету, Дніпропетровської медичної академії, Одеського медичного університету та ряду інститутів НАМН України – ендокринології, фармакології та токсикології, оториноларингології, гігієни та екології, медицини праці, кардіології ім. М.Д. Стражеска, а також ряду наукових установ НАН України – Інституту фізіології імені О.О. Богомольця, Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна.

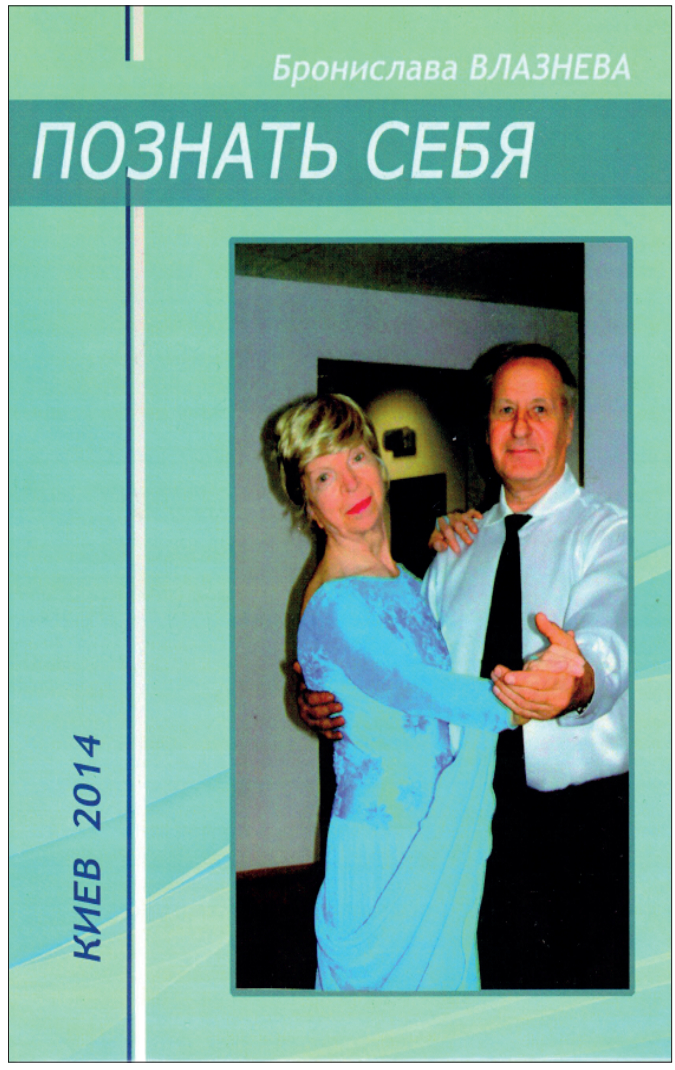

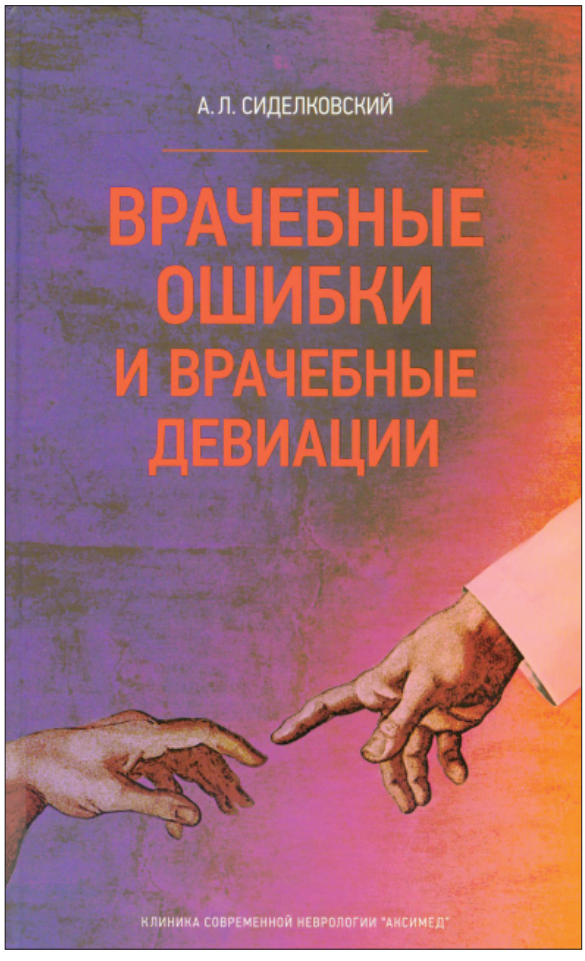

На особливу увагу заслуговує 6-томне видання "История Киевского военного госпиталя", що висвітлює історію, особливості розвитку та окремі етапи діяльності Київського окружного військового госпіталю. Автором і редактором цього видання є доктор медичних наук ***Михайло Петрович Бойчук***. Видання вражає своїм ґрунтовним змістом, ілюстраціями, біографічними нарисами, раніше маловідомою або зовсім невідомою інформацією. Видання привернуло до себе підвищений інтерес не тільки медиків, а й широкої громадськості. Його можна з повною підставою кваліфікувати як енциклопедію історії й знань української військової медицини, докладних, раніше мало відомих відомостей про багатьох вітчизняних корифеїв медичної науки.

Слід зазначити, що в останні роки серед книг про медиків з'явилися примітні праці, які відновлюють незаслужено забуті імена наших колег, репресованих в смутні часи боротьби з "ворогами народу". З цих видань назву книги, присвячені українським медикам першої половини XX століття і більш пізніх років (автор — львівський професор ***Ярослав Ганіткевич***), життю та діяльності гігієністів В.Я. Підгаєцького, М.А. Кудрицького (автори ***О.П. Яворовський, І.М. Сахарчук*** та ін.). Не можна не привітати й появу на світ книги, що містить анотований покажчик і скорочені варіанти публікацій, ***С.А. Томіліна*** — відомого українського дослідника в галузі соціальної гігієни та історії (укладачі — М.І. Гулівець, О.В. Висоцька та ін.). Вихід у світ цього видання приурочений до 125-річчя від дня народження вченого.

У ряді історико-медичних видань, які вийшли в Україні, слід особливо відзначити одну з найбільш фундаментальних праць про вітчизняних учених зі світовими іменами – "Визначні імена у світі медицини". Редактором цієї унікальної праці, що вийшла на трьох мовах – українській, російській та англійській, — є видатний український історик медицини, вчений в галузі соціальної гігієни та засновник Національного музею медицини України ***Олександр Грандо***. Я вже мав можливість писати з приводу цього видання слова вдячності від імені його численних читачів. Тут дозволяю собі невеличкий відступ. Багато колишніх студентів Київського медичного інституту часто згадують дві традиційні навчальні аудиторії, які були свідками багатьох подій, що стали згодом знаменними не лише в історії самого інституту, але й всієї медицинської спільноти України. Одна з цих аудиторій на кафедрі терапії була побудована у вигляді напівкруглого амфітеатру, з великими столами в центрі та кушеткою, що стоїть збоку, на яку вкладалися хворі, відібрані для демонстрації студентам. Залишається лише домалювати в своїй уяві колоритну постать Миколи Дмитровича Стражеско, який демонструє хворого й детально пояснює студентам етіологію та патогенез даного захворювання. А скільки таких видатних професорів бачили ці стіни?! Інша навчальна аудиторія розташовувалася в будівлі колишнього анатомічного театру, побудованому в 1853 році спеціально для вивчення студентами анатомії людини. На його відкриття з'їхалися всі провідні анатоми Європи. Надалі тут читали лекції відомі всьому науковому світу анатоми-морфологи ***О. Вальтер, В. Бец, П. Перемежко, Г. Мінх, В. Стефаніс*** та інші видатні вчені.

Саме в стінах колишнього анатомічного театру сьогодні знову відродилася історія у вигляді згаданого вище Національного музею медицини України, в якому представлено багату спадщину нашої медицини. Не випадково Європейська асоціація медичних музеїв оголосила його одним з кращих у Європі. Історичне призначення Музею відбивається не тільки експозицією самого музею, а й його видавничою діяльністю. Серед виданих музеєм книг варті особливої уваги "Медицина в дзеркалі історії", "Подорож у минуле медицини" – фундаментальна праця, про яку йшла мова вище і в якій представлені понад 1400 імен учених-медиків від IV тис. до н. е. і до кінця XX століття.

Виданнями, які відроджують минуле з багатьма іменами видатних учених – представників теоретичної медицини, клініки, гігієни, соціальної та профілактичної медицини – збагатили нас автори останніх століть. Це сталося багато в чому завдяки тому, що медики, особливо на рубежі останнього тисячоліття, спиралися на безцінний досвід своїх попередників. Пам'ятати про них – такий заклик лунав у багатьох виступах на національних конгресах з біоетики, що відбулися в Києві. Справжня культура і етика органічно взаємопов'язані. Данина пам'яті своїм попередникам, видатним медикам далекого й близького минулого – одне з відображень цього взаємозв'язку. Зрозуміло, праця авторів зазначених вище видань, внесок яких у літопис життя та діяльності українських лікарів і вчених-медиків важко переоцінити, заслуговує на схвалення і вдячність. Але водночас хотілося б побажати, щоб сьогодні історики медицини більш повно узагальнили мемуарні та біографічні видання попередників і сучасників, присвятили цим виданням свої нові праці. Сподіваюся, що так воно і буде.

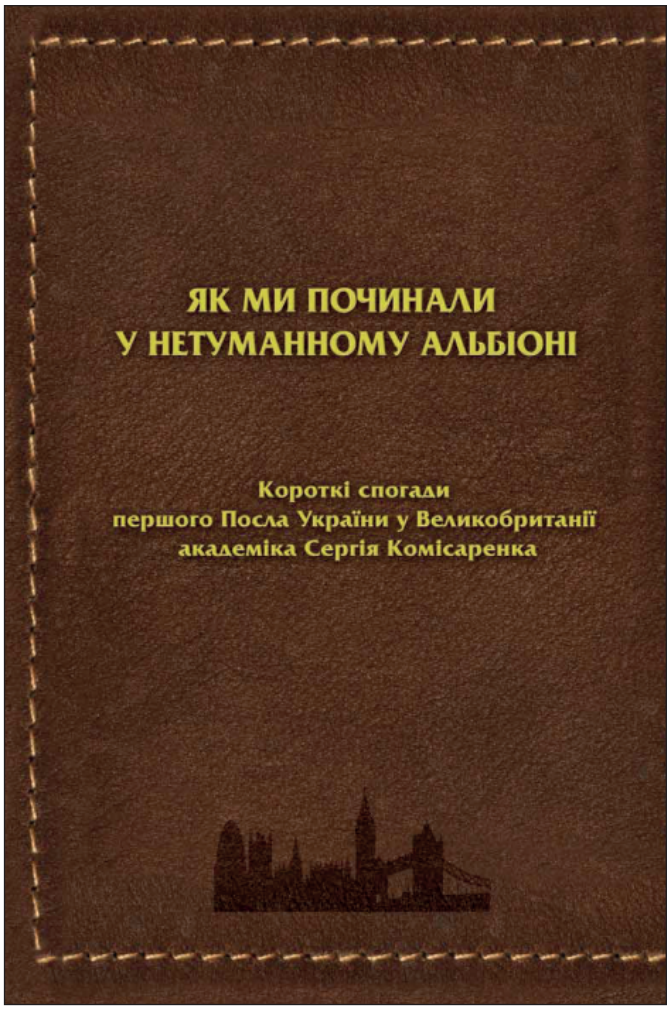

А в цьому нарисі я хотів би зупинитися ще на кількох примітних виданнях, одне з яких вийшло завдяки академіку НАМН України ***Георгію Вікторовичу Дзяку***. Це перекладена з німецької книга ***Ервіна Ліка*** "Врач и его призвание", що витримала в Німеччині шість перевидань. Виходила книга під редакцією професора ***Я.І. Гальперна***, який очолював від 1922 року кафедру хірургії в Катеринославському медичному інституті (нині Дніпропетровська медична академія). Російський переклад був здійснений одним з його учнів до 90-річчя цього навчального закладу. У передмові ***К.В. Волкова*** до цього видання читаємо: "*Талантливая, волнующая книга... Своим появлением она взволновала широкие врачебные слои Германии, как скала, неожиданно рухнувшая в тихие воды водоема: дрогнула безмятежность вод, поднялась со дна черная муть, запрыгали пузыри болотного газа, до смерти перепугались благонамеренные лягушки, оскорбленные в своих лучших чувствах*". Цікаві в книзі глави "Врач и больной", "Врач, техника и наука", "Современное научное производство". До них і інших неординарних розділів цієї цікавої книги адресує читача Г. В. Дзяк.

На подарованому мені екземплярі книги Георгій Вікторович зробив втішний для мене напис: "*Вы были инициатором этой книги. Спасибо!*". Мабуть, моя роль перебільшена, але все одно, не приховую, прочитати такий дарчий рядок було приємно. Як говорив Микола Михайлович Амосов, у всіх, нас навіть у досить зрілому віці, зберігається трохи марнославства...

Кілька слів ще про одну книжку, вже сучасну, що вийшла в тому самому році, що й "Врач и призвание", — "Приглашение к разговору". Так назвала збірник своїх нарисів ***Ельвіра Сабадаш*** — головний редактор популярного видання "Медична газета «Здоров'я України»". До речі, зауважу, що саме вона була одним з ініціаторів появи в цьому виданні рубрики "Медицина XX століття", в якій публікувалися матеріали, присвячені життю та діяльності відомих українських медиків. Багато з них стали героями цієї книги, зокрема ***М.М. Амосов, Н.О. Пучківська, Л.Т. Мала, Д.Ф. Чеботарьов, А.П. Пелещук, В.Д. Братусь, В.С. Карпенко, Н.М. Левківський***. У заключному розділі, названому «Опережая время», три знаменних імені зі спортивного літопису України, що є сусідами з медициною: — ***Е. Фальц-Фейн, В.Д. Моногаров, В.Ф. Борзов***. Хотілося б ще відзначити велику роль у популяризації подібних видань нашої Республіканської медичної бібліотеки, очолюваної великим ентузіастом медичної книги ***Раїсою Іванівною Павленко***. Пригадується як шанована всіма нами бібліотека відзначала свій ювілей. У відомій старовинній будівлі на вулиці Толстого, 7, зібралися медики — автори згаданих вище книг, їхні читачі, багато практичних лікарів, наукових працівників, щоб виказати господарям Будинку медичної книги своє дружнє ставлення й вдячність за багаторічну діяльність і незмінну допомогу. Приємно було бачити в стінах цієї унікальної будівлі, зведеної в позаминулому столітті завдяки відомим київським меценатам ***Терещенкам*** (побільше б зараз таких!), медичну еліту нашої столиці.

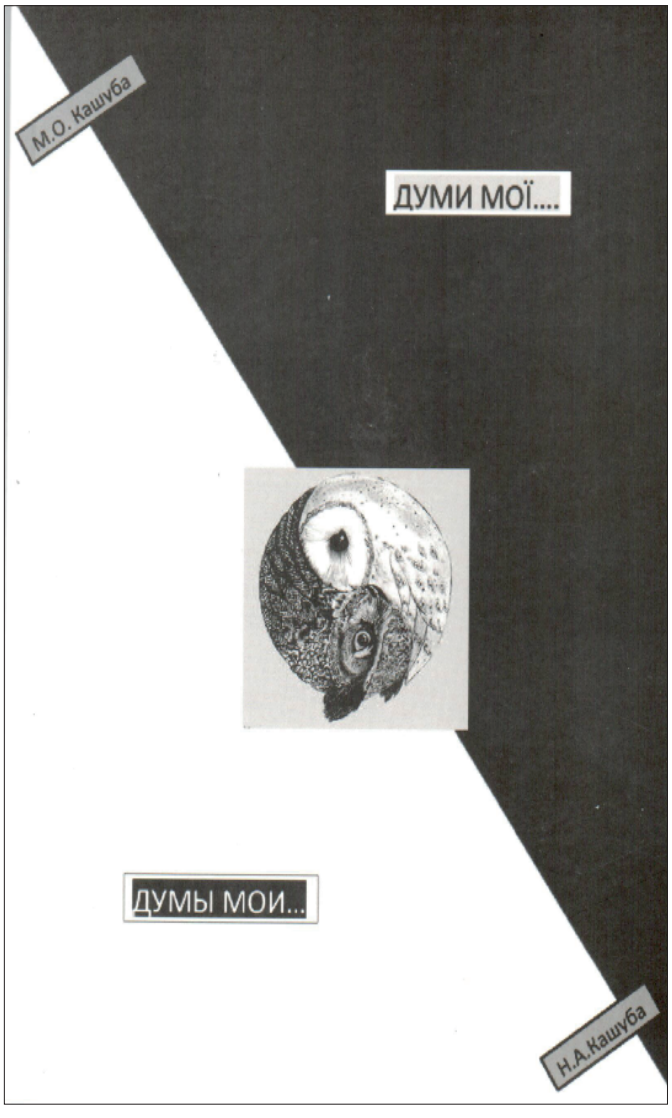

У невимушеній обстановці звучали привітальні монологи, слова подяки, побажання та напуття. Радий був приєднати до них і свій голос постійного читача та автора багатьох подарованих бібліотеці книг. До речі, зараз там зібрано понад три тисячі книг з автографами авторів. Тільки фонд зарубіжної літератури нараховує сьогодні понад 400 тис. книг, а загальне число видань – монографій, посібників, практичних і методичних посібників, довідників, енциклопедій, біографічних книг — перевищує 1,5 млн. Дійсно, унікальний храм медичної літератури — спадщини минулого, надбання сьогодення.

Ще хотів би відзначити видання, що вийшло в Україні й заслуговує, на мою думку, бути згаданим особливо. Це книга ***Володимира Медведя*** "Діалоги про медицину і життя" (Київ, "Здоров'я України"; Авіцена, 2007). У зазначеному виданні зібрані тексти бесід автора з тридцятьма відомими медиками країни, в яких відображений їх професійний шлях як лікарів і вчених. Не коментуючи зміст книги і своє ставлення до видання з особистих етичних міркувань, наведу початкові рядки авторської передмови: "*Щастя, як і саме життя, буває різним. Для мене було щастям спілкуватися з людьми, які складали славу і гордість вітчизняної медицини, з найвидатнішими, без перебільшення, медиками України. У цьому спілкуванні я багато чого отримав, багато чого зрозумів і майже фізично доторкнувся до мудрості*".

Наведені вище слова підтверджують сказане раніше в моїх публікаціях: саме серед київських медиків є чимало художньо обдарованих натур, які поєднують мистецтво лікування з іншими видами творчості — літературою, живописом, музикою.

Зі стін нашої спільної alma mater — Київського медичного інституту (нині Національний медичний університет імені О.О. Богомольця) — вийшла ціла плеяда лікарів, які успішно поєднували заняття медициною з літературною діяльністю. Фундаторами цієї славної плеяди були ***Михайло Булгаков, Віра Гедройц, Валерій Захаржевський***. Надалі їхню естафету прийняли наступні покоління випускників і викладачів цього найстарішого навчального медичного закладу, серед яких названі вище ***Микола Амосов, Павло Бейлін, Єфрем Ліхтенштейн, Юрій Щербак, Віталій Коротич, Олександр Грандо***, а також чотири Юрія — ***Квітницький-Рижов, Шанін, Віленський, Фурманов***. Імена представників цієї плеяди можна було б довго перераховувати.

Примітно, що в їхній багатогранній діяльності – як медиків і як представників української творчої інтелігенції, шанованих не тільки в своєму професійному середовищі, а й далеко за її межами, – виразно проступають риси спорідненості професій лікаря та письменника, тонко підмічені проникливим ***Андре Моруа***: "*…Лікар і письменник, пристрасно цікавляться людьми, обидва намагаються розгадати те, що заховано під оманливою зовнішністю. Обидва забувають про себе і власне життя, вдивляючись в життя інших*". А наш незабутній колега, глибоко шанований учений, відомий афористичністю суджень академік ***Володимир Фролькіс*** якось зауважив, що між медичною наукою та поезією багато спільного, а головне — прагнення пізнати сутність явищ... І не тільки пізнати, а й багато чого змінити.

Але не одна лише література осіняє натхненням київських медиків. Чимало в нашому середовищі й прихильників інших творчих професій. Так, наприклад, у сфері живопису успішно демонстрували свої картини на виставках і у прекрасних художніх альбомах ***Анатолій Радзіховський, Володимир Гажієв, Владислав Безруков, Валентин Цапко, Анатолій Зарицький, Володимир Бабієнко***. Доктору медичних наук, професору ***Валентину Григоровичу Цапко*** присвоєно звання заслуженого майстра народної творчості України, а викладач Одеського медичного університету, доктора медичних наук, професора ***Володимира Володимировича Бабієнка***, який очолює творче об'єднання одеських художників «Великий фонтан», прийняли в члени Національної спілки художників, членом якого також є згаданий вище відомий київський хірург, доктор медичних наук, професор, Заслужений художник України ***Анатолій Павлович Радзіховский***, про якого президент Академії мистецтв ***Андрій Чебикін*** сказав досить точно і образно: "*Якщо людина талановита, то вона талановита в усіх галузях. Не кожному це дається, а в Анатолія Павловича все виходить і досить успішно*".

Багатогранність обдарувань демонструють багато наших колег-медиків. Доктор медичних наук, професор ***Анатолій Минович Зарицький*** одночасно з захопленням живописом займається літературною творчістю, випустив кілька поетичних збірок, обраний до складу правління Всеукраїнської спілки "Конгрес літераторів України". Заслуженою популярністю як різнобічна творча особистість

користується член-кореспондент НАМН України, доктор медичних наук, професор, фізіолог і геронтолог ***Владислав Вікторович Безруков***, автор не тільки безлічі живописних полотен, а й музичних п'єс для фортепіано й струнного ансамблю. Авторитетний київський кардіолог, доктор медичних наук, професор ***Василь Михайлович Корнацький*** випустив компакт-диск авторських пісень, багато з яких присвячені лікарській професії. А ще слід назвати вже згаданого вище колегу — нашого відомого клініциста, доктора наук, професора ***Федора Тишка*** — визнаного в Україні поета. У багатьох книгах цих та інших київських медиків — поетів і прозаїків — тематична спрямованість їх творів відображає сучасне розуміння багатомірного феномена людини, здоров'я та хвороб, підходів до лікування та профілактики.

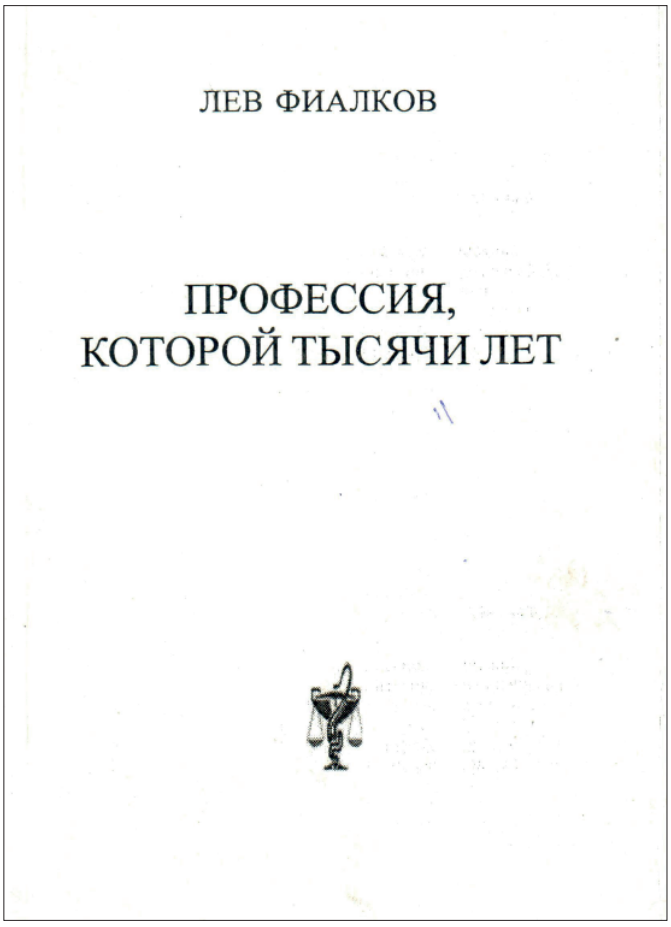

В основі такого розуміння лежить постулат, що медицина й мистецтво є двома найважливішими, тісно взаємопов'язаними галузями духовної та практичної діяльності людей. Ці сфери переплітаються з безліччю глибинних і різноманітних зв'язків. Зокрема, у медицині втілено єдність науково-раціонального та інтуїтивно-чуттєвого способів розуміння світу, інших людей і самого себе. Це — і наука, і особливе ремесло, і неперевершене мистецтво, що сягає корінням у світ людських взаємин, болів і пристрастей, фундаментальних життєвих цінностей.

Мистецтво — як форма суспільної свідомості і специфічний соціальний інститут — повинно віддзеркалювати й формувати духовний світ людини, концентрувати його духовно-емоційну енергію. Водночас мистецтво загострює увагу на бажаних моделях емоційної сторони життя, викликаючи співчуття, емпатію, соціальну солідарність, розуміння значущості іншої людини, іншого світорозуміння і бачення цінностей.

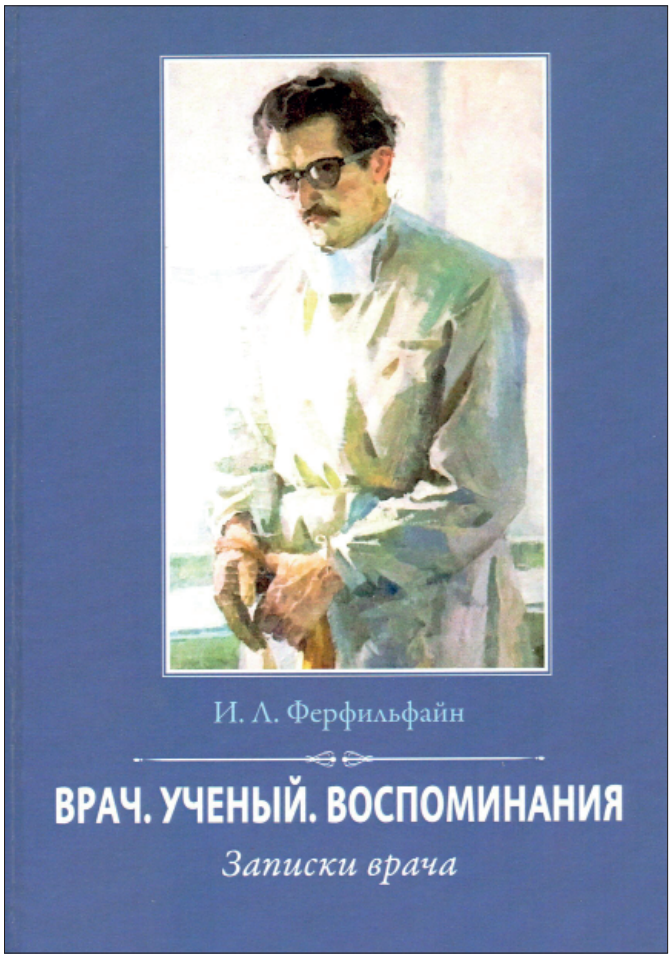

Від самих витоків медицина як мистецтво зцілення тісно пов'язана з естетичним сприйняттям дійсності, зі світом художніх образів, що не в останню чергу передбачає рефлексію над обґрунтуванням і сенсом самої медицини, земного покликання людини. Зовсім не випадково, що саме представники медичної професії (особливо лікарі, які пережили стресові стани) часто зверталися до засобів художньої творчості, осмислюючи й узагальнюючи свій досвід і в той же час збагачуючи скарбницю творів мистецтва незабутніми витворами.

Одними з головних об'єктів мистецтва протягом історії цивілізації є людина та її здоров'я. Художні твори відображають уявлення свого часу про життя та смерть, причини хвороб, способи їх лікування. Водночас мистецтво є фактором суспільного життя. Так, помітною є його роль у виробленні деонтологічних принципів і норм. У зв'язку з зазначеними обставинами тема "Медицина в художніх образах" викликає стійкий дослідницький і читацький інтерес.

На закінчення приведу рядки безіменного шанувальника своїх вчителів-медиків, прихильників єднання медицини з мистецтвом і художньою літературою. Вони наведені в рядках, присвячених свого часу 150-річчю Київського медичного інституту:

Текут в реке истории года,
Смывая все, что суетно и бренно,
Но alma mater неприкосновенно
Святые имена хранит всегда.

20.03.2018, Київ.